

Концептуальні засади формування стратегічних запасів зерна в Україні

В статті переосмислюється та поглиблюється сприйняття сутності стратегічних запасів зерна не тільки в якості продовольчих резервів, але і як інструменту диверсифікації резервів держави та інструменту перенаправлення фінансових ресурсів від віртуального до реального сектору економіки. Таке переосмислення дозволило сформуванню наукові та нормативно-правові засади формування стратегічних запасів зерна в Україні.

Теоретичне обґрунтування ідеї формування стратегічних запасів зерна на території України доповнено узагальненням унікальної історичної бази знань з фізичної економії. Викладено наукове обґрунтування концепції формування фонду стратегічних запасів зерна ООН на території України та за її участю. Обґрунтовано реальність реалізації такої ідеї виходячи з балансу виробництва й споживання. Проаналізовано перспективи зерновиробництва в Україні в руслі реалізації галузевої програми «Зерно України», розробленої на виконання національного плану дій Президента України «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава».

Ключові слова: зерновиробництво, стратегічні запаси зерна, продовольча безпека, теорія фізичної економії.

Концептуальные основы формирования стратегических запасов зерна в Украине

В статье переосмысливается и углубляется восприятие сущности стратегических запасов зерна не только в качестве продовольственных резервов, но и как инструмента диверсификации резервов государства и инструмента перенаправления финансовых ресурсов от виртуального к реальному сектору экономики. Такое переосмысление позволило сформировать научные и нормативно-правовые основы формирования стратегических запасов зерна в Украине.

Теоретическое обоснование идеи формирования стратегических запасов зерна на территории Украины дополнено обобщением уникальной исторической базы знаний по физической экономике. Изложено обоснование концепции формирования фонда стратегических запасов зерна ООН на территории Украины и за ее участием. Обоснована реальность реализации такой идеи исходя из баланса производства и потребления. Проанализированы перспективы зернопроизводства в Украине в русле реализации отраслевой программы «Зерно Украины», разработанной на выполнение национального плана действий Президента Украины «Богатое общество, конкурентоспособная экономика, эффективное государство».

Ключевые слова: зернопроизводство, стратегические запасы зерна, продовольственная безопасность, теория физической экономики.

Conceptual Bases of Forming Strategic Grain Reserves in Ukraine

The Article proposes new interpretation and deeper perception of the essence of strategic grain reserves not only as food stock but also as a tool to diversify the state reserves and one for diverting financial resources from the virtual to real sector economy. Such reconsideration enabled developing scientific and regulatory grounds of creating strategic grain reserves in Ukraine.

Theoretical grounds for the idea of strategic grain reserves creation in Ukraine has been supplemented with the generalization of the unique historical base knowledge in physical economy. The concept of UN strategic grain reserves fund creation in Ukraine and under its participation has been grounded. The actuality of such idea realization proceeding from the balance between production and consumption has been proved. The prospects for grain production in Ukraine in line with the 'Grain of Ukraine' sectoral programme implementation has been analyzed within the fulfillment of the national action plan of the President of Ukraine 'Prosperous Society, Competitive Economy, Efficient State'.

Keywords: grain production, strategic grain reserves, food security, physical economy theory.

Постановка проблеми. Зернове виробництво об'єктивно виступає важливим стратегічним напрямом розвитку агропромислового комплексу України. Від стану його розвитку в великій мірі залежить забезпеченість населення продуктами харчування та його життєвий рівень.

Безперечно, реалізація завдань формування продовольчої безпеки може бути досягнута на основі, перш за все, саме реального сектора економіки, до якого неодмінно належить зернове господарство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу питанням забезпечення продовольчої безпеки та розвитку зернового господарства і вітчизняного ринку продовольства приділили у своїх дослідженнях М.Д. Безуглий, О.Г. Білорус, В.І. Бойко, Р.В. Волошин, М.І. Долішній, Л.І. Заставнюк, М.М. Ільчук, І.В. Кобута, С.М. Кваша, І.А. Коновал, Ю.Я. Лузан, О.В. Нікішина, М.В. Присяжнюк, П.Т. Саблук, О.В. Скидан, О.Г. Шпикуляк та інші.

Виклад основного матеріалу. У світі спостерігається переорієнтація на реальний сектор економіки. Запаси стратегічно важливих зернових у світі продовжують зростати. На сьогоднішній день є три джерела прогнозів розвитку глобального ринку зерна в середньостроковій перспективі (до 2021 року):

- прогнози Міністерства сільського господарства США (USDA), щорічно оновлюються в січні;
- прогнози Інституту дослідження агропродовольчої політики університету штату Айова (FAPRI);
- спільні прогнози Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) і

Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Всі ці прогнози базуються на моделях глобального рівня, моделях часткової економічної рівноваги і, природно, як будь-яка економічна модель, покладаються на ряд припущень про зростання ВВП, чисельності та доходів населення, зміни рівня споживання тих чи інших видів продукції.

Зокрема, за цими прогнозами зростання глобального виробництва пшениці в 2012-2021 рр. очікується на рівні 11 %, Україна наростить виробництво на 28 %. При цьому прогнозується зростання глобального виробництва фуражних зернових (насамперед, кукурудзи та ячменю), яке в середньостроковій перспективі складе приблизно 20 % - до 1,4 млрд. тонн. В Україні виробництво фуражних зернових зросте на 23 %. Крім того експерти відмічають, що зростання глобального виробництва фуражних зернових буде йти випереджаючими темпами по відношенню до продовольчих приблизно на 20 % [8].

Прогнози FAO відносно світового виробництва зернових у 2013 році сягають нового рекордного рівня майже 2500 млн. т, що на 8,4 % вище торішнього і приблизно на 6 % вище рекордного рівня 2011 року (табл. 1). Прогноз щодо світового обсягу споживання зернових у 2013-2014 роках знижено до 2 413 млн. т, що на 4 % вище прогнозу на 2012-2013 роки. Загальносвітові запаси зернових на кінець сільськогосподарського сезону 2014 за даними FAO зростуть до 572 млн. т, що на 13,4 %, або майже на 68 млн. т вище, ніж у минулому сезоні.

Таблиця 1

Світовий ринок зернових

	2009/10 рр.	2010/11 рр.	2011/12 рр.	2012/13 рр. оцінка	2013/14 рр. прогноз
					Поточний (05 грудня 2013 р.)
<i>млн. т</i>					
Виробництво	2265,7	2256,7	2352,9	2305,1	2499,8
Пропозиція	2757,5	2777,7	2857,7	2824,3	3004,4
Споживання	2233,5	2270,8	2326,4	2323,2	2412,9
Торгівля	278,3	289,0	319,4	309,4	317,8
Запаси на кінець періоду	521,0	499,8	519,2	504,5	572,3
<i>в процентах</i>					
Глобальний показник відношення об'ємів запасів і споживання	22,9	24,5	22,3	20,9	23,5
Відношення запасів основних експертів до їх використання	19,6	17,4	18,0	16,9	18,9

Разом з тим, не дивлячись на позитивну тенденцію зростання виробництва зернових та їх запасів за даними Всесвітньої продовольчої програми ООН нині у світі голодує 1 млрд. та недоїдає близько 2 млрд. людей. ООН складена карта голоду за 2011 рік за п'ятьма рівнями даної проблеми. Найгірша ситуація в Африці, Азії та Латинській Америці. Ситуація погіршується тим, що останніми роками, за даними ООН, ціни на продовольство щорічно зростають у середньому на 20 %, що вимагає у бідних

країнах витратити – до 50-80 % з сімейного бюджету на харчування. Водночас розвинуті країни нарощують виробництво біоетанолу (у США в основному з кукурудзи, у Німеччині - з пшениці), що, безумовно, мотивує ріст цін на продовольство [3].

Україна може відіграти важливу роль у вирішенні назрілої продовольчої проблеми у світі, так як перебуває на 11 місці в світовому рейтингу виробників пшениці (табл. 2).

Таблиця 2

Світове виробництво пшениці та місце України в ньому (млн. тонн) [2].

Країна	2010	2009	2008	2007	2006
Разом у світі	651,4	685,6	683,4	607,0	605,9
Європейський Союз	136,5	138,5	150,3	120,1	126,7
КНР	115,2	115,1	112,5	109,9	104,5
Індія	80,7	80,7	78,6	74,9	69,4
США	60,1	60,3	68,0	53,6	57,3
Росія	41,4	61,7	63,7	49,4	45,0
Франція	38,2	38,3	39,0	33,2	35,4
Німеччина	24,1	25,2	26,0	21,4	22,4
Пакистан	23,3	24,0	21,0	23,5	21,3
Канада	23,2	26,8	28,6	20,6	27,3
Австралія	22,1	21,7	21,4	13,0	10,8
Туреччина	19,7	20,6	17,8	17,7	20,0
Україна	16,9	20,9	25,9	13,8	14,0
<i>у % до загальносвітового</i>	<i>2,6</i>	<i>3,1</i>	<i>3,8</i>	<i>2,3</i>	<i>2,3</i>

Правовою підставою такої пропозиції є національний план дій Президента України «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та розроблена на його виконання галузева програма «Зерно України». Програмою передбачено нарощування виробництва зерна в

Україні до 80 млн. За прогнозним балансом попиту та пропозиції зерна на 2017 рік (табл. 3) планується збільшення внутрішнього споживання зерна майже на 10 млн. т, в основному за рахунок тваринництва і переробки. Збільшення експорту зерна розраховано на рівні 10 млн. т – з 24 до 34 млн. т.

Таблиця 3

Баланс попиту та пропозиції зерна за галузевою програмою «Зерно України», млн. т

	2011	Прогноз	
	факт	2015	2017
Залишки на початок періоду	7,2	6,8	5,1
Виробництво	56,7	71	80
у т.ч. населення	12,5	8,5	7
Імпорт	0,2	0,1	0,1
Внутрішній попит на продукцію, всього	27,5	34,1	36,3
• фонд споживання	7	7	7
• насіння	3,6	3,1	3,1
• корми	14,7	17,2	19,4
• переробка на нехарчові цілі	1,6	1,8	1,8
• витрати обігу	0,6	1	1
• виробництво біоетанолу	0	4	4
Експорт	24	33	34
Стратегічний світовий запас	-	6	10
Залишки на кінець періоду	12,6	4,8	4,9

У зв'язку з наведеними тенденціями та прогнозами розвитку виробництва зерна у світі доцільним є обґрунтування наукової думки щодо формування зернових запасів в якості стратегічних

світових резервів. Україна має вагомий потенціал бути представлена серед країн, що забезпечують формування та зберігання цих стратегічних запасів.

Ідея формування в Україні стратегічних запасів зерна належить Національній академії аграрних наук України. У 2012 році В.М. Жук вперше відзначив, що для світу, така глобальна ідея в першу чергу направлена на вирішення проблеми голоду. Але не менш важливим є і те, що її реалізація сприятиме подоланню кризових явищ світової економіки. В Україні, зазначає автор, є унікальні передумови відігравати значущу роль у її вирішенні. Порівняльний аналіз забезпеченості мешканців всієї планети й України родючими землями та помірним кліматом свідчить про володіння українством безпрецедентною антиентропійною надпотугою, якої не має жодний етнос у світі [3].

В основі ідеї – перенаправлення фінансових ресурсів від віртуального до реального сектору економіки перегляд стратегічних запасів зерна не тільки як продовольчих резервів, але і як інструменту диверсифікації резервів держави та світу.

Теоретичним базисом обґрунтування даної пропозиції є теорія фізичної економії, як економічної науки, що вивчає природу походження багатства та вбачає джерело формування багатства у землеробстві. Представниками української наукової школи фізичної економії В. Вернадським, С. Подолінським, М. Руденком відстоюються природничі засади економічного мислення та господарювання.

Осмилюючи можливості забезпечення людства продовольством, насамперед зерном, М. Руденко доводив, що «хліб приходить із Космосу ... в будь-якій кількості, бо можливості злаків практично невичерпні» [9, с. 293]. За М. Руденком, ринок створюється надлишком зерна. Саме цей надлишок зумовлює виникнення та розвиток обміну абсолютними й відносними благами та інтелектуальними продуктами. Зерно являє собою визначальний для продовження життя на землі актив. Воно є ресурсною, тобто об'єктивною, а не суб'єктивною (на кшталт притаманного людям прагнення торгувати тощо) чи навіть містичною (на кшталт «невидимої руки») основою ринку [9, с. 295].

Тільки ринок, як вільний у своєму русі надлишок зерна спроможний у свою чергу творити безмір зерна. Тільки він здатний бути ресурсною основою

розвитку, який іменується сталим, гарантуючи захист інтересів нащадків [9, с. 173].

Національною академією аграрних наук пропонуються напрями розвитку нової версії глобальної безпеки (формування стратегічних запасів зерна), серед яких розробка, спільно з FAO, Концепції світового резерву зерна.

На державному рівні Україна має відпрацьовані організаційно-економічні механізми формування стратегічних резервів для забезпечення продовольчої безпеки країни. 17 жовтня 2013 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 806-р схвалена Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Одним з пріоритетних напрямів досягнення стратегічних цілей визначено формування стратегічних продовольчих запасів держави задля забезпечення продовольчої безпеки.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про аграрний фонд» від 06.07.2005 р. № 543 визначено що з 2005 року в Україні створений та діє Аграрний фонд, що є державною спеціалізованою бюджетною установою, уповноваженою до реалізації цінової політики в АПК [6].

Відповідно до підпункту 9.3.1 пункту 9.3 статті 9 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» з метою забезпечення продовольчої безпеки Аграрний фонд формує державний інтервенційний фонд [7].

Згідно пп. 2.5-1. Даного Закону Державний інтервенційний фонд - це фонд, який формується Аграрним фондом за рахунок фінансових інтервенцій, заставних, форвардних і ф'ючерсних закупівель та використовується для здійснення товарних інтервенцій з метою забезпечення цінової стабільності.

Стосовно кожного об'єкта державного цінового регулювання обсяг формування державного інтервенційного фонду не може бути меншим ніж 20 % обсягів їх річного внутрішнього споживання за попередній маркетинговий період. Постановами Кабінету Міністрів України щорічно затверджуються обсяги формування державного інтервенційного фонду (табл. 4).

Таблиця 4

Обсяги формування державного інтервенційного фонду (мінімальні), тис. тонн

Об'єкти державного цінового регулювання	Маркетинговий рік		
	2011/12	2012/13	2013/14
Пшениця тверда та м'яка, зерно суміші пшениці та жита (меслин)	1050	2002,5	1052
Жито	90	90	90
Ячмінь	40	20	20
Кукурудза	30	29	40
Гречка	35,28	40	34,6
Овес	23	22,4	22,4
Просо	15	20	20
Горox	23	13	15

На регіональному рівні формуються запаси, до яких належить зерно, яке не може бути вивезене за межі області, оскільки є стратегічним запасом

регіону. З року в рік цей запас формується, виходячи з потреб річного споживання хлібобулочних виробів.

За таких умов держава є відповідальною за формування стратегічних запасів продовольства та

сировини, які накопичуються на випадок можливості настання потенційних непередбачених кризових явищ у профілюючих галузях АПК внаслідок масштабних несприятливих природо-кліматичних умов (засуха, повінь, неврожай сільськогосподарських культур), запровадження на території України або в окремих її регіонах надзвичайного стану, що може призвести до необґрунтованого підвищення цін на продукти харчування першої необхідності, у тому числі штучного дефіциту продуктів харчування, дестабілізації ситуації на внутрішньому аграрному ринку. Тому наявність державних запасів продовольства створює надійні гарантії для нормальної життєдіяльності громадян та стабільного продовольчого забезпечення населення України за будь-яких умов.

Отже, маючи нормативно-правові механізми та досвід формування стратегічних запасів зерна в межах країни Україна має пропагувати об'єднання зусиль провідних сільськогосподарських країн світу для визнання запасів зерна як додаткового економічного фактору розвитку й добробуту і подальшої розробки Концепції формування світових стратегічних запасів зерна. Зокрема Україна повинна виступити з ініціативою щодо формування фонду стратегічного запасу зерна при Організації Об'єднаних Націй. В результаті це забезпечить стабільність світових продовольчих ринків та дієвість програм з усунення голоду в країнах Африки та Азії.

Висновки. Викладена в статті точка зору автора спрямована на подальший розвиток ідеї формування стратегічних запасів зерна. Реалізації її потребує об'єднання зусиль Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства зовнішніх зв'язків, Міністерства економіки, громадських організацій та наукової спільноти в підготовці зазначених ініціатив.

Запровадження та розвиток наукової дискусії щодо викладених концептуальних положень має надзвичайно важливе значення як для теоретичного розвитку сучасного економічного мислення, так і для практики господарювання в Україні та світі.

4 Список використаних джерел

1. *Вернадский В.И.* Размышления натуралиста. - Львов: ВК «Арс», 2013. – 532 с.
2. Виробництво пшениці у світі. Матеріал з Вікіпедії - вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Виробництво_пшениці_у_світі.
3. *Жук В.М.* Наукове обґрунтування формування стратегічних запасів зерна: перспективи України в умовах глобалізації: [Наукова доповідь] / В.М. Жук // Облік і фінанси АПК. - 2012. – № 2. - С. 3-13.
4. *Подолінський С.* Вибрані праці / Упорядник М. Кратко. – Луцьк: Інститут фундаментальних досліджень, Наукове товариство імені Сергія Подолінського, 2004. – 152 с.
5. *Присяжнюк М.В.* Виступ на Міжнар. наук.-практ. конф. «Стратегічні орієнтири розвитку аграрного сектору України до 2020 року» / М.В. Присяжнюк // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 5.
6. Про аграрний фонд: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.07.2005 р. № 543 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/543-2005-п>.
7. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
8. Прогноз развития мирового рынка зерна до 2021 года: влияние внешних факторов на производство и экспорт зерновых Черноморского региона / Алина Стёжка // АПК-Информ [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1017794#.UrGi9SeXSbM>.
9. *Руденко М.Д.* Не заглядаючи у святці / У кн.: Руденко М.Д. Енергія прогресу (Нариси з фізичної економії). – Тернопіль: Джура, 2004. – 412 с.
10. *Саблук П.Т.* Глобалізація і продовольство: [монографія] / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.